

VISUOMENĖS MOKSLŲ INFORMACIJOS SAVYBĖS

Visuomenės mokslų informacijos skiriamieji bruožai. Daugelis savybių yra bendros visam informacijos fenomenui. Iš jų pažymėtinos reikšmingumo, efektyvumo, patikimumo, naujumo, aktualumo, savalaikiškumo ir pan. Literatūroje nurodoma, kad yra trys informacijos (publikacijų) dėsniai: 1) mokslinės informacijos (publikacijų) augimo eksponente, 2) senėjimo ir 3) išsisklaidymo¹. Nediskutuodami dėl šių reiškinų objektyvaus būtinumo ir pastovumo, bandysime panagrinėti, kiek jie būdingi visuomenės mokslų informacijos sričiai, ar čia esama skirtumų tarp gamtos ir visuomenės mokslų. Iš tikrųjų pastaruoju metu gausėja moksluose, nes jie tampa lyderiais (ypač filosofija, sociologija, kultūra, ekonomika). Tai patvirtina visuomenės mokslų literatūros pasaulinio srauto dinamika. Septintojo, aštuntojo dešimtmečių duomenimis, pasaulyje visuomenės mokslų literatūros kasmet padaugėdavo nuo 1 iki 6%, o kitų mokslų (vadinamųjų teoriniais) — sumažėdavo nuo 0,5 iki 5%². Tačiau pasaulinė (kartu ir TSRS) spaudos statistika rodo, kad kai kurių sričių visuomeninės politinės literatūros augimas nestabilus, o kai kurių — net mažėja³. Tuo remdamiesi, galėtume teigti, kad ryškėja bendra visuomenės mokslų informacijos augimo tendencija, bet apie jos augimą geometrinės progresijos (eksponentės) principu duomenų neturime.

Su antruoju — informacijos senėjimo dėsniu susijęs visuomenės mokslų informacijos senėjimo pusperiodis. Bendrą senėjimo dėsni patvirtina visas gyvenimas. Senėjimo procesas reiškiasi ir gamtoje, ir visuomenėje. Jis ryškus ir visuomenės mokslų informacijoje, tačiau čia eina kalba labiau apie moralinį informacijos senėjimą. Šiuo požiūriu visuomenės mokslų, ypač politinių, informacija labai nevienoda. Tačiau, kita vertus, visuomenės mokslų informacija neperanda vertės kaip istorijos faktas, idėjų, teorijų kaitos rodiklis. Dėl to požiūriai į visuomenės mokslų informaciją senėjimo atžvilgiu labai įvairūs. Jie priklauso nuo visuomenės mokslų informacijos sudėtingumo, jos specifikos. Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad šios srities informacija ilgai neperanda vertės; net tam tikra prasme galima sakyti, kad kuo informacija senesnė, tuo ji vertingesnė. Visuomenės mokslams, kurie taiko induktyvų tyrinėjimo būdą, svarbu siekti informacijos išsamumo, o daugumai gamtos ir technikos mokslų rūpi išsiaiškinti naujausius laimėjimus⁴. Taip ir turi būti. Nuo-

¹ Voverienė O. Informatikos teorija ir metodologija. — V., 1985. — P. 44—49.

² Научная литература // ВСЭ. — 3-е изд. — М., 1974. — Т. 17. — С. 335.

³ Žurnalo „Statistical yearbook“ 1972—1980 m. duomenimis.

⁴ Козырина К. И., Федор М. Некоторые черты научной информации в общественных науках: Реферат // Проблемы научной информации в Европейских социалистических странах. — М., 1972. — С. 57—66.

latinis mokslų atsinaujinimas galimas tik perėmus visas anksčiau sukauptas žinias. Iš panaudotos ar cituotos literatūros leidimo laiko kai kurie tyrinėtojai daro išvadą, kad visuomenės mokslų informacijos senėjimo pusperiodis ilgesnis. Tokią išvadą buvo padaręs T. Kunas ir kt.⁵ Ją patvirtino B. Grifitas, H. Smalis. Pastarieji teigia, kad kai kurios mažos tyrinėtojų grupės „pristatomos“ labai senais dokumentais, daugiausia monografijomis⁶.

Tačiau M. Livis, nagrinėjęs JAV leidžiamų „Journal Citation Reports“, „Science Citation Index“ ir „Social Science Citation Index“ medžiagą, tvirtina, kad tiek gamtos, tiek visuomenės mokslų senėjimo pusperiodis lygus maždaug 6 metams⁷. 1981 m. vienos bibliotekos fondo naudojimo analizė rodė, kad laiko pusperiodis dar labiau sutrumpėjo (1—3,5 metų), bet visų mokslo sričių maždaug vienodai. Tai prieštarauja T. Kuno išvadai, kad visuomenės mokslai naudojami senesniais dokumentais. T. Kunas tokią išvadą priėjo anksčiau — 1970 metais. Dėl to galima būtų teigti, kad visuomenės mokslų senėjimo pusperiodis trumpėja. Tačiau ir pats M. Livis šiuo klausimu neturi tvirtos nuomonės. Jis teigia, kad šis pusperiodis gali būti nustatytas tik kokybiškai ištyrus išnašas ir mokslininkų požiūrį į jas. Dar teigiama, kad 1970 metų lygmenį lėmęs nestabilus publikavimas⁸. Matyt, šio dėsnio veikimą reikia aiškinti diferencijuotai. Įvairių visuomenės mokslų šakų literatūros (publikacijų) senėjimo pusperiodis nevienodas: antai sociologijos — 5 metai⁹ (pagal kitus šaltinius — 10)¹⁰, geografijos — 16. Pagal Praisio indeksą bendras visų mokslo šakų mokslinių publikacijų senėjimo vidurkis per penkerių metų laikotarpį yra vidutiniškai 50%, fizikos ir biochemijos — 50—70%, sociologijos — 40—45%, filologijos ir istorijos — 10%¹¹. Pavyzdžiui, istorijos mokslui kuo informacija senesnė ir labiau susijusi su nagrinėjama epocha, tuo ji vertingesnė.

Informacijos išsisklaidymo dėsnis ypač reiškiasi visuomenės mokslų sferoje. Tai lemia visuomenės mokslų politemiškumas ir šios srities mokslininkų darbo specifika. Siaurų visuomenės mokslo sričių tyrinėjimai gali būti skelbiami universaliuose, jungtiniuose šakiniuose, atskirų mokslo įstaigų leidiniuose, t. y. ten, kur jų visai nesitikima. Pavyzdžiui, Lietuvos TSR žemės ūkio akademijos darbuose skelbta tos mokyklos visuomenės mokslų disciplinų dėstytojų straipsnių. Tačiau dauguma publikacijų, sudarančių tyrinėjimų branduolio zoną, paprastai publikuoja-

⁵ Ливи М. Д. Старение публикации в естественных и общественных науках // в поисках теории на основе данных о цитировании // Международный форум по информации и документации. — 1983. — Т. 8. — № 4. — С. 27—28.

⁶ Структура литературы по социальным наукам и наукам о поведении // Информатика: РЖ. — 1984. — № 4. — С. 10.

⁷ Ливи М. Д. Старение публикации... — С. 29.

⁸ Там же. — С. 27—30.

⁹ Voverienė O. Informatikos teorija... — P. 48.

¹⁰ Карминская А. А., Белая А. А. Изучение информационных связей ученых в области общественных наук // НИИ. — Сер. 1. — 1974. — № 11. — С. 13.

¹¹ Voverienė O. Informatikos teorija... — P. 49.

ma specialiuosiuose žurnaluose („Mūsų kalba“, „Istorija“ ir pan.). Tačiau ir vien tik specializuotų visuomenės mokslų žurnalų pasaulyje yra keli tūkstančiai¹².

Daugelis visuomenės mokslų informacijos savybių priklauso nuo pačios apimamos sferos specifikos. Į visuomenės mokslų informacijos sąvoką įeina labai sudėtingi visuomeniniai reiškiniai, koncepcijos, kryptys. Čia eina kalba apie pačią visuomenę, jos valdymą, įvairapusius ryšius, santykius, ekonomines, ideologines, teisines, kultūros, švietimo ir kitas problemas. Dėl to visuomenės mokslų informacijos turinį labiau negu kitų mokslų nulemia istoriniai ir socialiniai pokyčiai. Visuomenės mokslai ir jų informacija nepastovūs, informacija kinta priklausomai nuo socialinių sąlygų, laiko ir mokslo raidos lygio, terminologija labai įvairi, dėl to informacijos darbuotojai turi būti gerai teoriškai ir metodologiškai pasirengę. Kita vertus, visuomenės mokslų informaciniame procese aktyviau dalyvauja patys mokslininkai. Darbas su dokumentiniais informacijos šaltiniais sudaro didelę kūrybinio proceso dalį. Ieškant medžiagos, perimant kitų iškeltas idėjas, hipotezes, gimsta naujos idėjos, apibendrinimai, išvados. Visuomenės mokslų tyrinėtojai dokumentai atstoja medžiagas, prietaisus, naudojamus kitų mokslų praktikoje. Neatsitiktinai informacijos paieškai tradiciniais metodais sugaištama 50—70% moksliniam darbui skirto laiko¹³. Apie 90% informacijos visuomenės mokslų tyrinėtojai randa bibliotekose¹⁴.

Visuomenės mokslų informacija svarbi ne tik paties mokslo raidai, bet ir visuomeninei politinei praktikai, ideologiniam procesui, sprendimams priimti. Visuomenės mokslų informacija yra ideologinės ir politinės kovos ginklas. Ji gali praversti ir valstybės valdymo, ekonominės bazės stiprinimo reikalams. Tačiau dėl neapčiuopiamo konkrečiomis kiekybinėmis išraiškomis ekonominio efekto visuomenės mokslų informacija visai nepagrįstai mažiau vertinama negu gamtos ir technikos mokslų informacija.

Visuomenės mokslų informacija yra politinė. Jai būdinga žanrinė, probleminė ir teminė įvairovė, neapibrėžtumas. Dėl to šiai informacijai sunkiau taikyti formalizavimo, automatizavimo ir sintetinimo procesus. Tačiau pastaruoju metu pasiekta didelių laimėjimų sudarant ir taikant tezaurus, deskriptorius, rengiant referatus, apžvalgas ir kitaip sintetinant visuomenės mokslų duomenis. Sisteminiai kibernetiniai ir semiotiniai požiūriai į humanitarinius mokslus įgauna tokias formas, kurios vadinamos modeliavimu.

Kibernetikos ir jos metodų taikymo aspektu pirmą vietą iš visuomenės mokslų užima ekonomikos mokslai. Čia plačiausiai naudojami statistiniai tikimybių metodai ir modeliavimas, linijinis programavimas ir

¹² Виноградов В. А. Общественные науки и информация. — М., 1978. — С. 19.

¹³ Карминская А. А., Белая А. А. Изучение информационных ... — С. 11.

¹⁴ Виленская С. Некоторые проблемы информации по общественным наукам // Библиотекарь. — 1971. — № 11. — С. 52—55.

t. t. Modeliavimą taiko psichologijos, teisės, lingvistikos, istorijos mokslai¹⁵. Tačiau humanitarinių mokslų modeliavimas — sudėtingas uždavinys. Taip yra pirmiausia dėl to, kad, kaip teigia B. Biriukovas ir E. Geleris, remdamiesi V. Nalymovu, čia susiduriame su **didelėmis sistemomis** (difuzinėmis, blogai organizuotomis). Sunku išskirti įvairius jų reiškinius, atsižvelgti į skirtingus faktorius ir kartu glaudžiai susijusius procesus. Čia galimi daugiau ar mažiau „eskiziniai modeliai“, apimantys atskirus įdomiausius reiškinius, vykstančius sudėtingoje difuzinėje sistemoje, ir bergždi bandymai aprašyti tokią sistemą apskritai. Tai gi vėl prasišlenkama su realia padėtimi, nes tokios sistemos ne tik aprašomos, bet ir egzistuoja, joms plačiai taikomi automatizavimo procesai.

Visuomenės mokslų informacijos principai. Visuomenės mokslų informacijos veiklos kryptis, taisyklės, pagrindines idėjas nulemia pats dalykas. Visuomenės mokslų sferai būdingi visi tie patys principai, nuo kurių priklauso aktyvus šių mokslų indėlis sprendžiant visuomenės, ideologinio-politinio, auklėjamojo darbo ir kitas problemas. Šie principai yra bendri daugumai ideologinių komunikacijų ir kitų sistemų, tačiau apie juos rašoma labai įvairiai. Vieni tas pačias nuostatas vadina principais, kiti — bruožais, požymiais, savybėmis ar pan. Pavyzdžiui, tyrinėjant žurnalistinę informaciją, išskirtos šios socialinės informacijos savybės: partiškumas, patikimumas, svarbumas, išsamumas, įtikinamumas, agitacinis poveikis ir t. t.¹⁶

Žurnalistinės informacijos principai — partiškumas, objektyvumas, teisingumas, aktualumas, naujumas, operatyvumas, buržuazinės žurnalistikos kritika — išskirti 1982—1983 m. čekoslovakų tyrinėjimuose¹⁷. G. Kriulinas, kalbėdamas apie lenininius informacijos reikalavimus, išskiria objektyvumą, veiksmingumą¹⁸.

O. Jelčaninova pagrindinėms informacijos savybėms skiria objektyvumą, teisingumą, patikimumą. Būtiną informacijos optimalumą ir vertingumą, jos savalaikiškumą, nenutrūkstamumą, sistemiskumą¹⁹. Toliau visus tokius ir panašius informacijos bruožus vadinsime principais. Literatūroje kalbama ir apie kitus principus, kurie reiškiasi visuomenės mokslų informacijoje. Tai partiškumo, objektyvumo, moksliskumo, išsamumo, prieinamumo (demokratizmo) ir kiti. Jie yra glaudžiausiai susipynę, todėl kalbėti apie kiekvieną atskirai nelengva.

TSRS buvo ypač iškeliamas partiškumo principas, kaip išskiriantis visuomenės mokslus iš kitų mokslų tarpo. Tačiau dėl jo reikšimosi jau

¹⁵ Бирюков В. В., Геллер Е. С. Кибернетика в гуманитарных науках. — М., 1973. — С. 15.

¹⁶ Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке. — М., 1975. — С. 12.

¹⁷ Бречка С. Теория и практика средств массовой коммуникации: (Обзор печати ЧССР) // Теория и практика средств массовой информации и пропаганды в современном мире. — М., 1985. — С. 37.

¹⁸ Крюлини Г. Инструмент руководства // Правда. — 1972. — 8 марта.

¹⁹ Елчаннинова О. В. Роль социальной информации и математических методов в выработке решений по управлению социальными процессами: Автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филос. наук. — М., 1969. — С. 8—9.

daugelį dešimtmečių, o ypač dabar, nemažai ginčijamasi. Partiškumo principą, kai kurių nuomone, neva paneigia informacijos objektyvumo principas. Dėl partiškumo principo nesutaria ne tik skirtingos ideologinės stovyklos, bet ir vienodų nuostatų besilaikantys visuomenės mokslų informacijos specialistai. Taip yra todėl, kad šio principo veikimo zona suvokiama nevienodai, o kartais tiesmukiškai. Taigi šį reiškinį panagrinsime plačiau.

Partiškumo principą suformulavo V. Leninas 1905 m. straipsnyje „Partinė organizacija ir partinė literatūra“. Vėliau šis komunistinio principingumo reikalavimas tapo privalomas visiems socialistinių šalių visuomeniniams ir humanitariniams mokslams. Kadangi su kiekvienu visuomeniniu reiškiniu susiję vieni ar kiti klasių, partijų, tam tikrų žmonių grupių interesai, su vienu grupių ideologinėmis nuostatomis sutinkama, kitoms — prieštaraujama. Taigi, jei socialiniai reiškiniai priklauso nuo subjekto tikslų, tai ir informacijos judėjimą formuoja (deformuoja — A. Ursulas) subjektas. Nepaisant to, partiškumo principu vadinamas reiškinys turėtų būti objektyvus ir subjektyvus informacijos prado vienovė.

Informacijos partiškumo problema keliama beveik visų socialinės informacijos tyrinėtojų — filosofų, žurnalistų, ideologų ir kitų darbuose, išskyrus informatikos ir kibernetikos specialistus, kurie seka matematinės kiekybinės informacijos krypties atstovais ir informacijos kokybei teikia mažai reikšmės. Kita vertus, taip yra dar ir dėl to, kad dauguma informatikų, tyrinėdami informacijos teoriją, remiasi tik gamtos ir technikos mokslų informacija.

Partiškumo principas informacijoje kartais vadinamas klasiniu požiūriu, ideologine pozicija, vertybine orientacija ar pan.

Partiškumo principas buvo ypač akcentuojamas žurnalistinėje ir bibliografinėje informacijoje. Dar 1930 m. TSRS žurnalistikos teorijoje buvo įrodinėjamas spaudos partiškumas, remiantis pačia užsienio šalių spauda, kuri ypač puolė šį principą, stengdamasi pakeisti jį tariamu apolitiškumu. A. Ursulas, remdamasis M. Guso žurnalistinės informacijos apibūdinimu, teigė: Mes vieno turime pasimokyti iš buržuazinės spaudos — tai argumentuotos agitacijos, aišku, už mūsų tikslus²⁰. Visuomeninė politinė, ideologinė informacija negali būti neutrali. Net vienas faktas, paimtas iš visuomeninio gyvenimo sferos, jau išrinktas iš tam tikrų pozicijų, išreikštas ta forma, kuri atitinka tas pozicijas²¹, tačiau šiuo metu svarbiau iškelti tai, kas jungia, o ne skiria įvairias žmonių grupes ar valstybes.

Socialiniai-klasiniai interesai visais laikais ir visose epochose vaidino svarbų vaidmenį bibliografiniame procese. Pačiais ankstyvaisiais pasaulinės bibliografijos raidos etapais knyga, kaip žinių šaltinis, tapo ideologinės kovos ginklu, nuo seniausių laikų vyko atkakli kova už vieni ar kiti įtaką visuomenei. Jau pirmieji „mclagingų“, „kenksmingų“ arba „teisingų“, „skaitytinų“ knygų sąrašai buvo subjektyvus (klasinio) po-

²⁰ Урсул А. Д. Проблема информации ... — С. 217; Гус М. Информация в газете. — М., 1930. — С. 61—62.

²¹ Евлдов В. В. Некоторые особенности социальной информации // О некоторых проблемах общественных наук. — Вып. 1. — Новосибирск, 1969. — С. 73.

žiūrio taikymo bibliografijoje pavyzdys²², tačiau ir šia sena tradicija ne-reikėtų piktnaudžiauti.

Visuomenės mokslų informacijos teorijoje partiškumo principą vie-nos iš pirmųjų nagrinėjo bulgarų mokslininkės S. Gabrovska ir V. Pei-čeva²³.

Kai kurie sociologai stengiasi įrodyti, kad informacija yra neklasi-nis, nepartinis reiškinys, išskeldami jos bendražmogišką pobūdį. Siuo po-žiūriu pateikiami du pagrindiniai argumentai. Pirmuoju atveju remiama-si bendraisiais informacijos gavimo, apdoravimo, platinimo metodų, for-mų dėsningumais, techninių informacijos priemonių vienvė. Antruo-ju atveju teigiama, kad jei informacija turi būti objektyvi, tai kartu ji negali būti klasinė, partinė. Diskutuojant pirmuoju klausimu, reikia su-tikti, kad tikrai yra bendražmogiškų informacijos faktorių, bet nei jie, nei bendros informacijos apdoravimo priemonės negali paneigti to fak-to, kad visos informacinės jos pastangos turi tarnauti tos valstybės, o drauge ir valdančiosios klasės interesams. Kitaip ta valstybė nebūtų suinteresuota tos srities vystymu, o techninės priemonės juk nekeičia informacijos turinio. Jį kuria žmonės, kurie turi vykdyti konkrečius už-davinius, kad informacija padėtų tenkinti tam tikrus poreikius. Kaip pa-grįstai nurodo V. Afanasjevas, technologiniai informacijos procesai, kurie tikrai turi daug bendražmogiškų elementų, negali būti suprasti kaip visas informacinis procesas. Negalima dalies padaryti visuma. Ga-lų gale ir technologiniai procesai padeda siekti tų tikslų, kuriuos kelia klasė, visuomenė, organizuodama šį procesą²⁴.

Kaip reikiiasi partiškumo principas arba ideologinė pozicija infor-macijoje, į ką būtina atsižvelgti referuojant visuomenės mokslų šaltinius, nurodo O. Obrazcova. Ji teigia, kad ideologinė autoriaus pozicija gali reikštis atvira forma (kaip metodologija, tyrimo metodas) ir neapibrėžta, paslėpta, atrenkant šaltinius, vertinant jų turinį, pateikiant citatas, nau-doiant faktinę medžiagą, parenkant vidurkius, lyginant skaitmeninius dydžius²⁵.

Tą iš esmės pripažįsta ir kai kurie užsienio šalių mokslininkai. Antai H. Herbertas Anglijoje einančiame leidinyje „Spectrum“ nurodo, kad in-formaciniai procesai susiję su žmogaus faktoriais. Žmogus ne tik kau-pia, apibendrina, perduoda, bet ir interpretuoja informaciją. Dėl to šią problemą reikia vertinti moraliniu-etiniu ir politiniu aspektais²⁶.

²² Библиография. Общий курс. — М., 1981. — С. 39.

²³ Габровска С., Пейчева В. Требования к системам информационного об-служивания в общественных науках / Сокр. перевод Л. А. Рожковой // Проблемы научной информации в Европейских социалистических странах. — М., 1972. — С. 9.

²⁴ Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. — М., 1975. — С. 41—42.

²⁵ Образцова О. Н. Вопросы реферирования источников по общественным наукам // НТИ. — Сер. 1. — 1979. — № 4. — С. 13.

²⁶ Рожков С. Информация и мировоззрение // Информатика: РЖ. — 1984. — No 3. — С. 2—3; Herbert H. Information und Weltanschauung // Spectrum. — 1983.

№ 9. — С. 5—7.

Iš užsienio patyrimo jau seniai nekritiškai perimamos lanksčios informacijos skleidimo formos. Turinys gi dažnai būdavo konfrontacijos objektu. Šalių demokratizavimo, viešumo sąlygomis reiškiniių ir procesų vertinimas tebevyksta. Įgyvendinant persitvarkymą, būtina suvokti ir visuomenės mokslų informacijos uždavinius šiuolaikinėmis sąlygomis. Gerai, kai sutampa valstybiniai ir liaudies poreikiai, vyrauja humaniška visuomeninė nuomonė. Šiuo metu ypač aktualu į pirmą vietą kelti bendražmogiškus pradus, bet niekas negali paneigti, kad vertybinės orientacijos, partiškumo principas tam prieštarautų.

Su partiškumu glaudžiai susijęs objektyvumas, kaip vientiso reiškinio dvi pusės. Informacija, be abejo, atspindi objektyvius visuomenės raidos dėsnius ir jais remiasi. Joje užfiksuotos dažniausiai tikros žinios apie įvairius visuomeninio proceso reiškinius. Informacijos objektyvumas susijęs su pirminių ir antrinių visuomenės mokslų dokumentų turinio prasminiu adekvatumu. Informacijos objektyvumą papildo ir mokslškumo, išsamumo, prieinamumo principai. Tačiau čia objektyvumas negali būti „beausmis“, esantis virš visuomenės, vienodai reikalingas bet kokiomis ir bet kokios socialinės formacijos sąlygomis.

Visuomenės mokslų informacijos mokslškumo principas reiškiasi pirmiausia tuo, kad ši informacija grindžiama mokslinio tyrinėjimo metodais, padeda spartinti mokslo raidą. Visuomenės mokslai, taip pat ir informacija, remiasi moksline pasaulėžiūra, atstovauja humaniškai mokslo raidos kryptčiai. Taigi visų informacijos apdorojimo procesų pagrindas turi būti mokslas, jo laimėjimų pažinimas ir vystymas.

Informacijos išsamumo principas ypač būdingas visuomenės mokslams. Čia svarbu imti ne atskirus faktus, bet faktų visumą. Tik iš įvairiapusių, išsamios informacijos galima daryti išvadą, apibendrinimus apie visuomenės gyvenimo reiškinius. Ypač tai svarbu istorijos mokslui.

Informacijos prieinamumo, demokratizmo principas garantuoja įvairiems visuomenės sluoksniams teisę naudotis reikiama informacija, t. y. informacija diferencijuotai skiriama tam, kam ji reikalinga. Šis principas reiškiasi nemokamu, visiems prieinamu naudojimusi informacija. Informacijos prieinamumas — pagrindinis informavimo įstaigų reikalavimas. Kol kas jis vykdomas (aišku, galėtų būti kur kas geriau), informacijos poreikiai tenkinami atsižvelgiant į valstybinius poreikius ir asmeninius norus. Tai ryškiausiai rodo visiems prieinamos, nemokamos bibliografinio aprūpinimo sistemos. Jose sukaupti antriniai dokumentai padeda susipažinti su ta informacija, kuri dėl geografinių, kalbinių, politinių, komercinių barjerų neprieinama pirmine forma. Kadangi ši informacija, ypač referatinė, apžvalginė, labai reikšminga, ir čia jau pradėdami diegti komerciniai pradai. Informacijai tampant preke, individualiame sektoriuje turės keistis informacijos prieinamumo principo supratimas.

Visuomenės mokslų informacijos funkcijos. Kaip ir kiekvienas objektas ar reiškinys, informacija atlieka tam tikrą vaidmenį visuomeniniame procese. Formaliuose ir neformaliuose informacijos funkcionavimo

kanaluose informacijai priskiriamos labai įvairios funkcijos. Jos priklauso ne tik nuo informacijos išsivystymo lygio, socialinės aplinkos, bet ir nuo požiūrio į informacijos fenomeną, kitaip sakant, mokslinio pažinimo lygmenį. Informacijos funkcijų problema imta kelti spaudoje tik pastaraisiais metais. Daugiau diskutuota tik bibliotekų funkcijų klausimu²⁷. Išskirti vieną bet kurio objekto funkciją, kaip siūlo Ž. Jackūnas, neprasminga, nes, pavyzdžiui, informacija atlieka keletą jų.

D. Ursulas, kalbėdamas apie informacijos funkcijas, pabrėžia, kad, kai informacija buvo suprantama tik kaip žinios, pranešimai, ji turėjo tik vieną funkciją — žinių perdavimo. Iš esmės šią funkciją tyrinėjo matematinė informacijos teorija, dažnai vadinama žinių — pranešimų perdavimo teorija²⁸. Tačiau net ir šios teorijos specialistai aptiko dešimtis su šia funkcija susijusių naujų funkcijų (transformavimo, priėmimo, saugojimo, paskirstymo ir kt.).

Pirmoji suvokta informacijos funkcija — žinių perdavimo — suprantama kaip ryšio tarp žmonių palaikymas. Vėliau ji imta vadinti komunikacine. Pastebėta, kad informacija labai svarbi tvarkant įvairius reikalus, net ir pačią visuomenę. Informacijai buvo priskirtos valdymo funkcijos. Žurnalistinė prasme informacija atlieka organizacinę funkciją.

Informacija, net jeigu ji suprantama kaip žinios, turi savo giluminį turinį, kuris ir nulemia daug sudėtingesnį informacijos vaidmenį. Tai ypač būdinga visuomenės mokslų informacijai. Ji jau pačia pradine forma visada ką nors teigė ar neigė, skatino arba lėtino, džiugino arba liūdino, padėjo spręsti neatidėliotinus gyvybinius reikalus, mobilizavo visuomenę vykdyti tam tikrus uždavinius, skatino jos emocines galias, turtino patyrimą, gilino kūrybinę mintį. Taip ji tam tikra prasme prisidėjo prie visuomenės raidos, socialinių formacijų kaitos.

Dauguma socialinės informacijos tyrinėtojų (A. Ursulas, A. Afanasjevas, V. Vinogradovas ir kiti) savo darbuose išskiria beveik panašias vadinamąsias socialinės informacijos funkcijas, kurios būdingos ir adekvačiai visuomenės mokslų informacijai. 1970 m. A. Ursulas išskyrė tris funkcijas: komunikacinę, valdymo, atspindėjimo (pažinimo). 1975 m. šis autorius nurodė jau septynias funkcijas: 1) valdymo, 2) komunikacinę, 3) mokslinę pažintinę, 4) išsaugojimo, 5) informacinę, 6) mokymo ir auklėjimo, 7) agitacinę propagandinę²⁹. 1980 m. Afanasjevas išskyrė: 1) komunikacinę (žmonių bendravimo užtikrinimo), 2) valdymo, 3) mokslinę pažintinę, 4) mokymo ir auklėjimo, 5) agitacinę propagandinę. 1983 m. V. Vinogradovas — TSRS MA Visuomenės mokslų mokslinės informacijos instituto direktorius, sąjunginiame simpoziume kalbėdamas

²⁷ Яцкунас Ж. С. Методологические принципы определения функции библиотек // Науч. и техн. б-ки СССР. — 1986. — № 4. — С. 18—19; Соколов А. В. Сущность и функции библиотеки // Там же. — 1987. — № 1. — С. 43—45 и др.

²⁸ Урсул А. Д. Проблема информации ... — С. 220.

²⁹ Там же. — С. 223—225.

apie informaciją kaip globalinę problemą, nurodė 5 informacijos funkcijas³⁰. Jos visiškai atitinka V. Afanasjevo išskirtąsias.

Taigi socialinės informacijos teorijos specialistų nuomonė apie informacijos funkcijas beveik sutampa. Tik anksčiau A. Ursulo išskirtos valdymo ir komunikacinės funkcijos sukeistos vietomis. Be to, V. Afanasjevas ir V. Vinogradovas nenurodo nei saugojimo, nei informacinės funkcijų, kurias, kaip minėta, buvo nurodęs A. Ursulas. Tai suprantama, nes, pavyzdžiui, informacinės funkcijos išskyrimas nepagrįstas. Juk visos informacijos funkcijos yra informacinės.

Galima pritari ti aukščiau nurodytoms funkcijoms ir manyti, kad jos iš tikrųjų vaidina pagrindinį vaidmenį ir visuomenės mokslų informacijoje. Tačiau visuomenės mokslų informacija yra glaudžiai susijusi su bibliografinėmis sistemomis. Kaip ir bibliografija, ji taiko tuos pačius metodus ir formas. Bibliografinio darbo procesai įeina ir į informacinių procesų turinį, o bibliografinė produkcija — į informacinės veiklos turinį. Bibliografinė informacija apibrėžiama kaip informacija apie dokumentus, atliekanti konkrečiomis, istoriškai sąlygotomis formomis paieškos, komunikacinę ir vertinimo funkcijas dokumentinių komunikacijų sistemoje³¹. Aišku, be paieškos ir vertinimo funkcijų neapsieina nė viena visuomenės mokslų informavimo sistema. Minėtos funkcijos čia netgi svarbiausios. Paieškos funkcijai vykdyti sukurtos specialios antrinių dokumentų rūšys, informacijos paieškų sistemos. Be vertinimo neįmanoma dokumentų atranka iš pasaulinio masyvo referatų, apžvalgų leidiniams ir pan.

Reikia pasakyti, kad išskirti funkcijas nėra lengva. Beveik neįmanoma taip suklasifikuoti, kad jos nesikirstų, nedubliuotų viena kitos. Dar sunkiau nustatyti funkcijų eiliškumą, nes jos visos dažnai veikia kartu.

Nepaisydami to, teigsime, kad visuomenės mokslų informacijai būdingos šios funkcijos: paieškos, vertinimo, komunikacinė, valdymo, mokslinė pažintinė, išsaugojimo, auklėjimo. Trumpai aptarsime būdingiausias funkcijų turinį.

Paieškos funkcija, daugiausia būdingą bibliografinėms sistemoms, sudaro du pagrindiniai etapai: pradinis (preliminarinis) ir baigiamasis. Pirmajame etape identifikuojamas dokumentas, antrajame — nustatomas tikslus dokumento adresas, saugojimo vieta bibliotekų fonduose³².

Pažymėtina, kad čia paieškos funkcija suprantama gana siaurai — tik dokumento aprašo radimo ir jo vietos bibliotekų fonduose nustatymo prasme. Informatikoje paieškos funkcijai turi būti skiriamos visos trys bibliografijos visuomeninės funkcijos: paieška, komunikacija (pranešimas apie dokumentų šrautą) ir vertinimas (rekomendacija), t. y. parinkimas tokių dokumentų, kurie atitinka skaitytojo interesus, jo pasirėngimo

³⁰ Виноградов В. А. Информация как глобальная проблема современности. — М., 1983. — С. 5.

³¹ Библиография. Общий курс. — С. 24—25.

³² Там же. — С. 24.

lygmenį, profesinius įgūdžius, taip pat valstybinius auklėjimo ir kitus uždavinius.

Visuomenės mokslų informavimo sistemose dažnai susiduriama su vertinimo funkcija. Tai vertingiausių mokslinių, pažintinių ir kitais požiūriais dokumentų atrinkimas iš daugybės TSRS ir užsienio dokumentų, t. y. jų užsakymas, įtraukimas į referatų žurnalus, referatų, apžvalgų rinkinius ir pan.

Vertinimo funkcija bibliografijoje suprantama daugiausiai kaip reikiamų dokumentų atrinkimas tam tikram skaitytojui ar jų grupei. Ji labiau susijusi su atrankos sąvoka.

Komunikacinė funkcija, įgalindama cirkuliuoti informaciją įvairiais kanalais nuo šaltinio iki vartotojo, sudaro palankią informacinę aplinką, kuri būtina, kad informacija kuo geriau pasinaudotų visuomenė. Ši funkcija visuomenės mokslų informacijoje reiškiasi dvejopai: 1) per literatūrą ir 2) mokslininkų asmeninius kontaktus. Tai atitinka formalios ir neformalios komunikacijos prasmę. Visuomenės mokslų informacijoje labiau vertinama formali komunikacija. Mokslininkai bendrauja, dalijasi mintimis, diskutuoja dažnai ir nepažindami vienas kito, o tik skaitydami darbus. Literatūroje aprašytas net specialus Garfildo komunikacinio proceso epideminis (citavimo) modelis, bet jis reiškiasi tik žurnalų lygmenyje³³.

Neformalus informaciniai komunikaciniai kanalai veikia vieniems mokslininkams tiesiogiai bendraujant su kitais, dalyvaujant mokslinėse konferencijose, susirašinėjant, keičiantis preprintais ir pan.

Iš kitų išsiskiria informacijos valdymo funkcija. Kiekvienos socialinės sistemos valdymas glaudžiai susijęs su informacija. Nenutrūkstamas informacijos judėjimas tarp sistemos komponentų, tarp sistemos apskritai ir jos aplinkos yra vienas iš būtinų valdymo atributų. Informacinių procesų dėka sistema gali tikslingai sąveikauti su aplinka, jos sąlygoms, koordinuoti ir subordinuoti savo komponentų santykius, numatyti tikslus, uždavinius ir taip išsaugoti savo visumą, kokybinę specifiką, taip pat tobulėti ir vystytis. Pačius bendriausius valdymo dėsningumus nagrinėja kibernetika. V. Gluškovo, A. Kolmogorovo, I. Grišino, V. Afanasjevo ir kitų darbuose valdymas laikomas neatskiriama informacinio proceso savybe. V. Afanasjevas socialinę informaciją apibūdina kaip informaciją, naudojamą visuomeniniams procesams valdyti³⁴.

Socialinės informacijos kategorija, kaip nurodo C. Andonova, glaudžiai susijusi su socialinio valdymo kategorija. Tų kategorijų bendrumas išreiškia socialinio valdymo turinį. Be socialinės informacijos neįmanomas visuomeninės sistemos valdymas. Įtraukus į valdymo sąvoką ir informacinį aprūpinimą, susidaro informacinė valdymo sistema³⁵. Tačiau

³³ Юрко А. Моделирование научно-коммуникационного процесса // Информатика: РЖ. — 1984. — № 3. — С. 3—4; Семешко Э. П. Современный этап познания мира и наука об информации // Международный форум по информации и документации. — 1982. — Т. 7. — № 3. — С. 16.

³⁴ Афанасьев В. Г. Социальная информация ... — С. 39.

³⁵ Андонова Ц. Информация в социальном управлении // Вопросы эффективности информационной деятельности. — М., 1983. — С. 176—180.

daug kur valdymas suprantamas tik kaip kibernetinis procesas. G. Zuravliovas nurodė, kad klaidinga ideologinio proceso valdymui pasitelkti tik vieno mokslo — kibernetikos laimėjimus. Kibernetika, kaip mokslas apie dinaminių sistemų valdymą, neapima plataus ir įvairaus komplekso klausimų, priklausančių ideologinio proceso valdymo ir vadovavimo organizavimo sričiai³⁶.

Informacijos išsaugojimo funkcija yra viena iš svarbiausių. Tik išsaugota informacija gali būti panaudojama, perimama. Ši funkcija reiškiasi, kaip nurodo A. Ursulas, trimis pagrindinėmis formomis: pirma, perduodant žinias tiesiogiai iš žmogaus žmogui, iš kartos kartai; antra, per dokumentus; trečia, per darbo įrankius, gamybos priemones. — materialinę kultūrą. Informacijai išsaugoti kuriamos specialios įstaigos: bibliotekos, archyvai, muziejai, informacijos centrai ir pan.³⁷ Informacijai išsaugoti fiksuotomis formomis šiuo metu kuriamos automatizuotos ir tradicinės informavimo sistemos.

Mokslinė pažintinė funkcija, kurią išskiria daugelis tyrinėtojų, sunkiai apibrėžiama atskirai nuo kitų. Juk visos mokslinės informacijos, o ypač visuomenės mokslų, uždavinys — plėtoti mokslą, skatinti pažinimą. Manytume, kad šios visuomenės mokslų informacijos funkcijos išskirti neverta.

Auklėjimo funkcija mokslinėje informacijoje reiškiasi labai plačiai. Visuomenės mokslų informacija susijusi su ideologija, pertvarkančia žmonių veikla, valstybių, klasių, atskirų žmonių santykiais. Juo sąlygoja visuomeninė sąmonė. Visuomenės mokslų informacija kartu būtina ne tik dvasinei, bet ir visuomenei žmogaus raidai, jo, kaip visuomeninio individo, tobulėjimui.

Visuomenės mokslų informacija padeda formuoti tam tikrus visuomeninius santykius, mokslinę pasaulėžiūrą, idėjinį ir politinį visuomenės brandumą. Apie aktyvią informacijos poziciją formuojant visuomenės įsitikinimus, ją auklėjant rašo daugelis žurnalistinės, ideologinės, socialinės informacijos tyrinėtojų, išskyrus matematines krypties atstovus. Kaip teigia A. Ursulas, V. Vinogradovas, G. Zuravliovas ir kiti, svarbu toliau plėtoti socialinį humanitarinį požiūrį į informaciją ir kartu labiau įtraukti informacijos įstaigas į visuomenės ideologinį procesą. Tai ypač pasakytina apie visuomenės mokslų informaciją, kuri yra neatskiriama šio proceso dalis. Ji turi padėti formuoti mokslinę pasaulėžiūrą, idėjines ir moralines visuomenės narių savybes, sąmoningą pažiūrą į profesinį darbą ir visuomeninę veiklą.

Kalbant apie funkcinį informacijos vaidmenį, būtų netikslinga priskirti visus visuomeninės pažangos nuopelnus vien informacijai. Taip padėti vaizduoja užsienio postindustrinės informacinės visuomenės teorijų kūrėjai (M. Makliuenas, O. Tofleris, E. Masuda ir kt.). Prancūzų tyrinėtojas Z. Servanas-Sreiberis rašo, kad „visuomenės informatizavimas

³⁶ Журавлев Г. Т. Социальная информация и управление идеологическим процессом. — М., 1973. — С. 25—26.

³⁷ Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке. — М., 1975. — С. 224.

turi pakeisti socialinę revoliuciją³⁸. Toks šių mokslininkų požiūris aiškinamas ideologiniu ir metodologiniu jų požiūry ribotumu³⁹, nes pati informacija gali tik spartinti arba lėtinti socialinį procesą.

Iš straipsnio galima daryti šitokias išvadas:

1. Visuomenės mokslų informacija asimiliuoja tiek informacijos apskritai, tiek ideologinio proceso ypatybes.

2. Visuomenės mokslų informacijoje reiškiasi vienu mokslų šakų informacijos augimo, kitų — netolygios raidos procesai.

Visuomenės mokslų informacijos senėjimas yra skirtingas negu kitų mokslų. Vienu visuomenės mokslų šakų (pavyzdžiui, politikos) informacija sensta labai greit, o kitų — istorijos, filologijos, psichologijos — ilgai nepraranda aktualumo. Kartais, kuo informacija senesnė ar labiau atitinka nagrinėjamą epochą, tuo ji vertingesnė. Visuomenės mokslų informacijos išsisklaidymo problema ryškesnė nei kitų mokslų.

3. Visuomenės mokslų informacijai būdingi partiškumo (vertybinės orientacijos), objektyvumo, moksliskumo, išsamumo, prieinamumo (demokratiškumo) principai.

4. Visuomenės mokslų informacija vykdo visam ideologiniam ir mokslui būdingas funkcijas. Kibernetikų išskirta viena perdavimo funkcija nevisiškai atspindi informacijos esmę. Pagal prasminį krūvį visuomenės mokslų informacijai būdingos šios funkcijos: paieškos (perdavimo), mokslinė pažintinė, komunikacinė, valdymo, išsaugojimo, vertinimo, auklėjimo.

Vilniaus universiteto

Mokslinės informacijos katedra

Įteikta spaudai 1988 m. kovo mėn.

ЖЕДУНЕ ЗАВЕЦКЕНЕ

СВОЙСТВА ИНФОРМАЦИИ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ

Резюме

Информация по общественным наукам ассимилирует в себе свойства информации вообще и свойства научного и идеологического процесса. Выявляется неравномерное развитие отдельных областей информации этих наук. В общественных науках наблюдается отличие от других наук в проявлении старения информации. В одних сферах (политика и др.) ей свойственно быстрое старение, а в других (история, филология, психология) — длительное сохранение полезного коффициента, полувека информации. Даже чем более информация приближена к конкретной прошедшей эпохе, тем она ценнее.

Информации по общественным наукам свойственны принципы партийности, (ценностной ориентации), объективности, научности, полноты, доступности (демократичности).

Информация по общественным наукам выполняет поисковые, оценочные, коммуникативные, управленческие, научно-познавательные, воспитательные функции.

³⁸ Виноградов В. А. Информация как глобальная проблема современности. — М., 1983. — С. 14—15.

³⁹ Там же. — С. 15.

**DIE BESCHAFFENHEITEN DER INFORMATION DER GESELLSCHAFTLICHEN
WISSENSCHAFTEN**

Zusammenfassung

Die Information der gesellschaftlichen Wissenschaften assimiliert sich in die Eigenschaften der allgemeinen Information und die wissenschaftlichen und ideologischen Prozesses. Man zeigt die ungleichschäßige Entwicklung der einzelnen Gebiet der Information dieser Wissenschaften zu enthüllen. Im Gebiet der gesellschaftlichen Wissenschaften ist eine starke Tendenz der Veralterung der Information bemerkbar. In den gesellschaftlichen ist das Unterschied mit den anderen Wissenschaften im Prozeß der Veralterung der Information zu bemerken. Die Information der einige Arten der Wissenschaft (z. B.: in der Politik) veraltet sehr schnell, und in den anderen (z. B.: im Gebiet der Geschichte, Philologie, Psychologie) verbiert nicht ihre Aktualität langere Zeit. In einigen Fällen je die Information alter ist desto mehr entspricht sie die Epoche, die der Forschung unterliegt und ist wertvoller.

Der Information der gesellschaftlichen Wissenschaften sind die Prinzipien des Parteigeistes, der Objektivität, der Wissenschaftlichkeit, der Vollständigkeit auch der Demokratie eigen.

Die Information der gesellschaftlichen Wissenschaften erfüllt die Funktionen, die für den ganzen ideologischen und wissenschaftlichen Prozeß eigen sind. Für die Information der gesellschaftlichen Wissenschaften könnte man solche, für sie eigene Funktionen unterscheiden: die kommunikative, die vernaltende, die bewahrende, die schätzende auch die erziehende Funktionen.